

Johan Örestig

Konsten att tänka revolutionen

*En dialektisk läsning av
Hannah Arendts »On Revolution«*

Hannah Arendt är en centralgestalt i diskussionen om den moderna revolutionära traditionen. År 1960, då många i väst förklarar reformismens slutgiltiga seger, hävdade hon att inget annat ord än revolution, »förutom möjligen »frihet« kommer att behövas mer akut de kommande åren, och inget annat ord, utan undantag, har komprometterats allvarligare av 1900-talets händelser». ¹ För Arendt är revolutionen ett fenomen som vi inte kan välja bort: den är en ofrånkomlig del av det moderna samhället. Så länge det finns

en kontrast mellan upplysningens norm om universella fri- och rättigheter och en samhällsordning som står i vägen för denna kommer frågan om revolutionen att ställas om och om igen, om än på nya sätt. Därmed var och är det en angelägen uppgift att förstå detta fenomen i all dess rikedom och komplexitet.

Men hur gör vi detta? Denna text diskuterar Arendts revolutionsanalys i tre avsnitt. Det första avsnittet ägnas åt att presentera de allmänna dragen i Arendts bok *On Revolution*. ² I det andra

---

1. Hannah Arendt, »Revolution och offentlig lycka« [1960], i Anders Burman (red.), *Hannah Arendt. Rätten till rättigheter* (2017), s. 127.

2. Arendt, *On Revolution* (1963).

avsnittet menar jag att vi i vår förståelse av revolutionen som fenomen bör ta hänsyn till både dess »potentialitet« och dess »aktualitet«. I det tredje och avslutande avsnittet försöker jag visa hur analysverktyg från hegeliansk och marxistisk dialektik kan användas för att analysera revolutionen på detta sätt. Ett sådant förfarande öppnar för analyser som inte hemfaller åt idealiserade definitioner av vad revolutionen är och inte är, utan som fångar och länkar samman fenomenet i alla dess former: drömmarna, intentionerna, misslyckandena, katastroferna och inte minst: sammanstötningen med begränsande historiska omständigheter.

Revolutionens patos och förvecklingar

Arendts *On Revolution* kan sägas bestå av fyra avsnitt. I det första kapitlet, »The Meaning of Revolution«, diskuteras den moderna revolutionära traditionen som ett icke infriat och obestämt löfte om vad som kan bli. Arendt slår fast att det är först med det moderna samhället som revolutionsbegreppet får betydelsen »en ny början«. Ett tilltagande historiemedvetande, vetenskapens spridning och genombrottet för

vad Arendt kallar »det sociala«, det vill säga en ojämlikhetens och utsatthetens sfär som suddar ut skillnaderna mellan offentliga och privata angelägenheter, ger upphov till det nys patos, »ett slags förväntansfull bävan inför uppgiften att utforma en ännu oskriven framtid«.³ Den mest grundläggande drivkraften bakom revolutionen är längtan efter frihet. Arendt förstår frihet som uppriktandet av en offentlighet, liksom hos grekernas *polis*, där människor erkänns som politiska subjekt vilka kan handla fritt i samspel med andra.⁴ Upplysnings-tänkandets löftesrika budskap uttryckte en övertygelse om att det politiska arv som grekerna efterlämnade inte bara borde återupprättas utan faktiskt kunde förverkligas i det moderna samhället.

Arendt argumenterar därmed för att revolutionen som fenomen är historiskt avgränsat till det moderna samhället. Det är den moderna revolutionens framträdelseformer och paradoxer som hon tar sig an att undersöka.⁵ Dessa framträdelseformer och paradoxer framhäver hon genom nedslag i historiska revolutioner såsom den franska och den amerikanska samt den rådsdemokratiska tendensen i framför allt Pariskommunen, oktoberrevolutionen och Ungernrevolten.

3. Phillip Hansen, *Hannah Arendt. Politik, historia och medborgarskap* (1995 [1993]), s. 224.

4. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 34.

5. Det betyder förstås inte att Arendt tror eller menar att människor inte rest sig mot härskare i alla tider, utan bara att de moderna revolutionerna har drag som är utmärkande för den moderna tiden.

Arendt börjar med den franska revolutionen, trots att den kronologiskt föregicks av den amerikanska. Hon konstaterar att den franska revolutionen byggde på idéer om »offentlig frihet«, det vill säga att varje medborgare skulle ha rätt att ta del av – att framträda i – den offentliga verksamheten. Men dessa idéer kom enligt Arendt att trängas tillbaka av det sociala. Vid tiden för revolutionen var landet präglad av djupa klassklyftor, extrem fattigdom och kraftiga sociala spänningar. Därmed blev målet att befria människorna från lidande, »frigörelse«, överordnat kampen för »frihet«. För Arendt är detta faktum avgörande för revolutionens möjligheter. Ett exempel på hur den sociala frågan koloniserade det offentliga livet är hur den beredde väg för »medömkan«.⁶

För att förstå Arendts argumentation måste vi komma ihåg att varje revolution enligt hennes mening börjar med en strävan efter att myndiggöra människor politiskt. När det offentliga livet präglas av medömkan sker motsatsen: de lidande massorna objektifieras och omyndigförklaras och kan endast sätta sitt hopp till den elit som gör anspråk på att företräda dem. Här framträder en annan viktig distinktion hos Arendt, den mellan offentligt och

privat. Medömkan är en offentlig och förvriden form av medlidande. När medlidande uppstår i det privata, mellan människor med personliga band till varandra, stärks delaktigheten. Men när medlidandet tar plats i det offentliga till följd av uppkomsten av det sociala inträffar något fundamentalt annorlunda. När politiska företrädare förväntas företräda »de andras« intressen utvecklas en besatthet av politikernas personligheter. Detta kom till extremt uttryck i Robespierres revolutionära »dygd«. Den ideala företrädaren för folket var den som hade karaktär nog att höja sig över egenintresset och handla enligt »allmänviljan«.⁷ Följden blev den kultur av gränslös misstänksamhet som avkrävde människor beklännelser om deras inre motiv, som ständigt sökte avslöja hycklare och som lade grunden för terrorism vars syfte var att rensa ut de otrogna.⁸

Genom att diskutera medlidande utifrån det offentliga och det privata olika perspektiv visar Arendt hur medlidandet blir något kvalitativt annorlunda i den offentliga än i den privata sfären och varför det bör hållas utanför det politiska livet. Problemet är att uppkomsten av det sociala tenderar att lösa upp gränsen mellan offentligt och privat på ett sätt som avpolitiserar

6. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 89.

7. *Ibid.*, s. 76; 90.

8. *Ibid.*, s. 96–106. För en annorlunda läsning av förhållandet mellan dygd och terror, se Slavoj Žižek, *Slavoj Žižek presents Robespierre. Virtue and Terror* (2014), 7–99.

demokratin. Arendt tycks använda den franska revolutionen för att framhäva en allmän tragedi som kom till särskilt tydligt uttryck i Frankrike. »Allmänviljan« kom att uttrycka viljan hos folket i singularis och framstod därmed som en odelad enhet. Politikens fokus blev inte vad individer verkligen önskade utan vad de skulle önska om de agerade som dygdiga medborgare. Denna storhet erkände inga särintressen, vilket paradoxalt nog ledde till att det offentliga livet – med alla dess stridigheter, debatter och mångfaldiga förutsättningar, krav och perspektiv – blev statens fiende. I denna mening släpades också friheten, som för Arendt förutsätter att folkets vilja tolkas i pluralis, upp på schavotten.⁹

I nästa avsnitt av *On Revolution* går Arendt vidare till den amerikanska revolutionen. Arendt menar att den amerikanska revolutionen hade större materiella förutsättningar att lyckas, då det sociala i form av akut fattigdom inte alls hade samma präglade betydelse som på andra sidan Atlanten.¹⁰ Detta skapade utrymme för en revolution som syftade till frihet snarare än frigörelse. Detta gällde framför allt den demokratiska innovation som revolutionen

förde med sig, nämligen att den nya början skulle befästas i en konstitution. Det nya med denna *konstitutionaltet* var principen om maktindelning och balans och att det representativa styret skulle bygga på folkets samtycke och en rättighetsförklaring som garanterade privata rättigheter gällande person och egendom. Den amerikanska revolutionens lösning av den franska revolutionens problem var alltså en konstitution som inte bara skulle garantera den offentliga friheten, utan också skydda den privata sfären mot det offentliga kolonisering.¹¹

När Arendt närmar sig den avslutande delen om den revolutionära traditionens »förlorade skatt« diskuterar och analyserar hon den amerikanska revolutionens motstridigheter. Även om konstitutionalismen är ett demokratiskt framsteg i den bemärkelsen att politiska representanter myndigförklaras som politiska varelser, betyder det inte att folk i allmänhet gör det. Hon påpekar att en av dem som var medvetna om detta var Thomas Jefferson, som argumenterade för grundandet av »små republiker«, mindre direktdemokratiska enheter på lokal nivå där alla medborgare kunde delta utan ombud. Arendt menar dock

9. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 112.

10. Det ska sägas att Arendt är fullt medveten om att den sociala frågans frånvaro berodde på slaveriet och slavarnas exkludering från den revolutionära processen. Hon kallade rent av slaveriet för en »cancersvult« på den amerikanska demokratin. För en klagande kritisk läsning av Arendts begränsade synfält, se David Scott, *Conscripts of Modernity. The Tragedy of Colonial Enlightenment* (2004).

11. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 126–135.

att denna insikt kom att falla i glömska efter revolutionen. I stället kom arenan att domineras av ekonomiskt starka grupper som sökte befästa och stärka sin maktställning gentemot dem som i praktiken stängdes ute.¹²

Ytterligare en central begränsning som präglade båda revolutionerna var rättighetsparadoxen. I ett numera berömt avsnitt i *Totalitarismens ursprung* visar Arendt hur idén om mänskliga rättigheter alltsedan den franska revolutionen successivt blivit norm genom allt fler konventioner och fördrag.¹³ Den som är människa anses ha en uppsättning okränkbara rättigheter. Samtidigt är de som står utanför stat och samhälle, och som bara har sin mänsklighet att åberopa, rättslösa. Rotten till denna paradox är att politisk status och sociala rättigheter är knutna till medborgarskap i en nationalstat. Sociologen Hauke Brunkhorst visar hur denna diskurs om mänskliga rättigheter är en integrerande del av den *legala revolution* som han benämner den »atlantiska världens revolution«, en period som sträcker sig mellan 1750 och 1830. Under denna revolution skapades en normativ ordning, inte minst genom nya juridiska system, om att universell jämlikhet i form av mänskliga rättighe-

ter ska balanseras med folklig nationell suveränitet och skydd för den privata äganderätten. Denna ordning var djupt rotad i de klassförhållanden som dominerade under industrialiseringens och de moderna nationalstaternas tidiga historia. Den kom att strukturera de politiska strider som uppstod både genom att ge legitimitet åt frihetsanspråk och genom att begränsa tillkomsten av fria offentligheter i arendtsk mening, där dessa anspråk kunde realiseras.¹⁴

Analysen av dessa motsättningar leder Arendt vidare till den rådsdemokratiska erfarenheten. I inledningsskedet av en revolution tenderar rådsorganiseringen att uppstå spontant. Genom att ställa rådsdemokratins principer om »deltagande« och »handling« mot partiformens princip om »representation« visar Arendt hur urvalmekanismerna för status i politiken kan förändras.¹⁵ Ett inbyggt problem i den representativa demokratin är att politiken professionaliseras. När politik blir ett yrke sker selectionen enligt kriterier för huruvida en viss individ är lämpad för en yrkeskarriär och för interna maktstrider inom partiet. Arendt menar att det rådsdemokratiska systemet ruckar på denna ordning genom att gynna förmågan att delta i det offentliga som

12. Ibid., s. 235-236.

13. Arendt, »Nationalstatens förfall och slutet för de mänskliga rättigheterna«, i *Totalitarismens ursprung* (2016 [1951]), s. 361-401.

14. Hauke Brunkhorst, *Critical Theory of Legal Revolutions. Evolutionary Perspectives* (2014).

15. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 273.

en samlande kraft.¹⁶ Rådsdemokratins skapar rum där människors längtan efter frihet kan tillfredsställas genom direkt deltagande i det offentliga livet. Detta kom exempelvis till uttryck i den »universella republik« som utropades under Pariskommunen, där alla i kommunen, även de som inte var franska medborgare, fick rätt att delta i beslutsfattande under vad Marx kallade revolutionens »pågående existens«.¹⁷ I en politisk ordning där deltagande är förbundet med villkor om medborgarskap fungerar rådsdemokratins som »rum för frihet« vilka sätter i fråga hegemoniska föreställningar om vilka som har rätt till politiska rättigheter.¹⁸

Frihetliga revolutionära läsare har frestats att tolka detta sista avsnitt som en slutsats om rådsdemokratins överlägsenhet. En anledning till detta är de passager där Arendt beskriver rådsformen som den ryska revolutionens viktigaste demokratiska landvinning.¹⁹ För att förstå detta resonemang är det viktigt att minnas Arendts skarpa distinktion mellan ekonomi och politik.

Den ekonomiska sfären är ett administrativt problem som ska lösas utanför politiken. Arendt citerar Lenins anteckning från 1920 om att kommunismen är sovjetmakt plus elektrifiering av hela landet.²⁰ Hon menar att det är genom uttalanden som dessa som Lenin visade sin storhet som statsman. Han tyckte förstå skillnaden mellan ekonomi och politik, det vill säga att den sociala frågan måste lösas genom elektrifiering och den produktivitetsökning som denna medförde. Det allmänna välståndet skulle lägga grunden för revolutionens verkliga landvinning: sovjeterna. I dessa råd skapades nämligen politiska rum för majoritetens fria handlande där olikheterna snarare än likheterna stod i centrum.

Men *On Revolution* är ingen pamflett. I stället går Arendt vidare med att konstatera att rådsformen tycks illa rustad att bestå över tid. En uppenbar anledning är att råden hotar försök att centralisera makt och beslut i senare skeden av en revolution. Men Arendt lyfter också fram rådets inbyggda oför-

16. Ibid., s. 260-275; 279.

17. Karl Marx, *Pariskommunen, eller Inbördeskriget i Frankrike* (2014 [1871]). Hannes Skölds svenska översättning lyder »arbetsfylld existens«, men den är problematisk. Marx poäng är att lyfta fram hur Pariskommunen var en revolution i vardande där revolutionen uppfanns allt eftersom, snarare än en revolution där ett färdigformulerat program genomfördes. Se även Kristin Ross, *Communal Luxury. The Political Imaginary of the Paris Commune* (2015).

18. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 264.

19. Ibid., s. 256.

20. Vladimir Lenin, »Doklad vserosijskogo central'nogo ispolnitel'nogo komiteta i soveta narodnych komissarov o vnešnej i vnutrennej politike 22 dekabnja« [1920], i *Polnoe sobranie sočinenij*, band 42 (1963), s. 159.

måga att säkerställa och administrera de basala samhällsfunktioner som krävs i moderna komplexa samhällen, såsom omfördelning, välfärd, polismakt och annat. Rådsformens inneboende svagheter kom i samspel med historiska omständigheter återigen att leda till att den sociala frågan koloniserade revolutionen på sätt som trängde undan eller, som i Kronstadt 1921, krossade den rådsdemokratiska strukturen genom centralisering och våld.²¹

Revolution som potentialitet och aktualitet

Arendt tycks ambivalent i sin analys av revolutionen. Å ena sidan betonar hon att revolutionen alltid är förknippad med det oväntade och oförutsägbara. Revolutioner startas och styrs inte av revolutionära subjekt. Snarare tycks hon mena att de drivs av en överindividuell logik som skapar ofrivilliga revolutionärer. I mötet med historiska omständigheter leder det som börjar som ganska försiktiga och anspråkslösa förslag om förändringar till förändringsprocesser i en skala och hastighet som aktörerna knappast väntat sig. Å andra sidan finns hos Arendt vad vi

med filosofen Gillian Rose kan kalla en tendens till »idealiserad politik«. ²² Begrepp som »det sociala« upphöjs till allmänna idéer, de idealiseras genom att frikopplas från deras historiska sammanhang. De framstår som närmast naturgivna krafter som ständigt hindrar människans längtan efter frihet från att förverkligas. Vidare tenderar Arendt att använda sina begrepp »dömande«, återigen med Roses ord. Det sociala förkastas som ett hot mot friheten samtidigt som det offentliga förhärligas som jordmån för densamma.

Tidigare politisk teori, inte minst inom den feministiska traditionen, har lyft fram flera exempel på Arendts tendens till idealiserande och dömande. Margaret Canovan kritiserar Arendt för elitism därför att hon inte förmår se arbetarklassen som en potentiellt politisk kraft.²³ Bonnie Honig visar hur Arendt genom att på förhand utesluta att politiska rum kan uppstå i det sociala misslyckas med att se hur politiska rum genom handlandets vägran kan uppstå på platser där de vanligtvis inte accepteras.²⁴ Seyla Benhabib pekar på att Arendts njugga definition av verkligt politiska frågor respektive rent administrativa frågor i praktiken avpoliti-

21. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 257–281.

22. Gillian Rose, *The Broken Middle. Out of our Ancient Society* (1992), s. 223.

23. Margaret Canovan, »Hannah Arendts motsägelsefulla tänkande« [1978], i Anders Burman (red.), *Att läsa Arendt* (2017), s. 45–65.

24. Bonnie Honig, »Mot en agonistisk feminism. Hannah Arendt och identitetspolitiken« [1992], i Anders Burman (red.), *Att läsa Arendt* (2017), s. 157–185.

serar de frågor som i ett kapitalistiskt samhälle är mest brännande för stora delar av befolkningen.²⁵

Jag skulle återigen med stöd av Rose vilja sammanfatta problemet med idealiserandet och dömandet med att Arendt försummar »tvertydigheterna«, de spänningar, paradoxer och flytande gränser som kännetecknar förhållandet mellan begreppen.²⁶ När revolutionens vägar framställs som förutbestämda riskerar Arendts idé om revolutionen som något oförutsägbart att trängas ut i analysens periferi. I denna mening gör Arendt våld på potentialen i sitt eget arbete. Jag tror att ett mer fruktbart sätt att uppfatta revolutionen är att söka fånga det föränderliga förhållandet mellan vad jag vill kalla revolutionens »potentialitet« och dess »aktualitet«. Med »potentialitet« syftar jag på revolutionen som idé eller icke infriat löfte. Det handlar inte bara om hur revolutionen tänks och formuleras i litteratur och olika politiska sammanhang, utan också om de materiella betingelser som gör att revolutionära idéer kan uppstå och få spridning och fäste i politiska rörelser. Med »aktualitet« syftar jag på de många olika historiska exempel på revolutionära processer som utmanat den rådande ordningen.

Tänkandet kring revolutionen bör alltså fånga båda dessa element, men också det spänningsfyllda förhållandet dem emellan. Historiska revolutioner förutsätter revolutionens potentialitet för att över huvud taget vara möjliga. Men dessa historiska erfarenheter färgar i sin tur idéerna kring, drömmarna om och tron på vad revolution är och kan leda till. Revolutionen tycks nämligen ha en »agonistisk« natur i den bemärkelsen att förhållandet mellan potentialitet och aktualitet förstås som spänningsfylld, föränderlig och under ständig omförhandling.

Revolutionens dialektik

Dialektik är (bland annat) en metod för att sätta motstridigheter och förändringar i tänkandets centrum. Synen på grunderna och tillvägagångssättet för denna metod varierar dock. En samtida teoretiker som argumenterar för en dialektisk läsning av just *On Revolution* är sociologen Robert Fine. Han menar att Arendts revolutionsanalys med fördel kan läsas som ett utforskande av revolutionens *utvecklingsformer*.²⁷ Det betyder att *On Revolutions* disposition kan förstås som inspirerad av Hegels studie om andens tillblivelseprocess, där varje avsnitt inleds med en (sken-

25. Seyla Benhabib, »The art of making and subverting distinctions. With Arendt, contra Arendt«, i Benhabib, *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt* (2003), s. 123–171.

26. Rose, *The Broken Middle* (1992), s. 221.

27. Robert Fine, »Cosmopolitanism and the Modern Revolutionary Tradition. Reflections on Arendt's Politics«, i *Critical Horizons*, volym 17, nr 1 (2016), s. 8–23.

bar) lösning på en paradox.²⁸ Därefter demonstreras hur denna lösning resulterar i en ny paradox, som måste söka sin lösning på en högre och mer sammansatt nivå. Motsättningarna på den ena nivån upphävs inte, utan »hävs upp« på nästa nivå (tyska *Aufheben*).²⁹ I Fines dialektiska läsning får de olika historiska exemplen, den franska och den amerikanska revolutionen samt rådsdemokratin, representera varsin lösning på ett föregående problem men också uppkomsten av ett nytt problem. Arendt vaskar fram olika element i historiska revolutioner för att framhäva de paradoxer som framstår som mest centrala för att förstå revolutionens öden. Den fråga som står i fokus avgör vilka antaganden och begreppsdefinitioner som är rimliga i den aktuella analysen.

Fine börjar med att visa hur den allmänna idén om revolutionen som den nya börjans patos kan läsas kritiskt utifrån den franska revolutionens perspektiv. Här framhävs det faktum att revolutionen är en *process*. För att kunna betecknas som revolution måste den övergå från att vara ett radikalt brott mot den rådande ordningen till att bli en ny ordning. De betingelser som är gynnsamma för en revolutions utbrott

tycks enligt Arendt vara antiteser till betingelserna för möjligheten att befästa revolutionens landvinningar genom att säkerställa den politiska friheten i de nyskapade arenorna.³⁰

Vidare visar Fine hur den franska revolutionen kan kritiserats med utgångspunkt i den amerikanska revolutionen. Genom att klargöra de kvalitativa skillnaderna mellan de två revolutionerna möjliggör denna läsning en kritik av den ena ur den andras perspektiv. Det handlar inte minst om att visa hur den amerikanska revolutionen hade en lösning på problemet med revolutionens övergång från radikalt brott till ny ordning, nämligen konstitutionalismen. Detsamma kan sägas om diskussionen om den rådsdemokratiska tendensen. Förstådd som en utvecklingsform fungerar rådsdemokratin som en kritik av både den franska och den amerikanska revolutionens svek mot vad Arendt kallar »grundläggargandan«, det vill säga löftet om politisk frihet för alla. De olika utvecklingsformerna ska inte ses som isolerade utan som steg mot en mer sammansatt analys. För varje avsnitt tillkommer ytterligare och högre nivåer av motsättningar, vilket ger en djupare förståelse av hur centrala aspekter av det moderna samhället (det socialas

28. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Andens fenomenologi* (2008 [1807]).

29. För en ovanligt pedagogisk diskussion om Hegels framställningsform i *Andens fenomenologi*, se Staffan Carlshamre, »Phänomenologie des Geistes – läshjälp« (2017), s. 11–13. Se <https://www2.philosophy.su.se/carlshamre/texter/HegelKommentarPhdG.pdf>.

30. Arendt, *On Revolution* (1963), s. 19–20.

framväxt, rättighetsparadoxen och så vidare) måste integreras i analysen.

Fines hegeliastiskt inspirerade dialektik har två stora fördelar. För det första bidrar den till att vaska fram innebörden i de olika avsnitten av Arendts arbete. Avsnittet om revolutionens mening fokuserar på revolutionens potentialitet. De efterföljande avsnitten ger olika exempel på aktualiteter som sökt och på olika sätt misslyckats med att realisera revolutionen som längtan efter frihet. För det andra tydliggör den Arendts poäng om att en revolutionsanalys också måste vara en analys av det moderna samhällets utveckling. Det moderna frambringar revolutionens möjlighet men rymmer logiker som gör det svårt eller omöjligt att förverkliga revolutionen inom det modernas ramar. Därigenom visar Fine hur revolutionen blir möjlig först i det moderna samtidigt som den pekar framåt mot något nytt där det moderna samhället är överskridet. Så länge revolutioner håller sig inom det moderna samhällets ramar kommer de om och om igen att misslyckas med att realisera längtan efter frihet.

Ett stort problem är dock att Fines dialektiska metod reproducerar både den idealiserande och den dömande tendensen i Arendts revolutionsanalys. Detta beror på att dialektiken reduceras till utvecklingsformer där olika historiska revolutioner får representera

ett centralt begrepp hos Arendt. När den franska revolutionen reduceras till en utvecklingsform framstår den som ingenting annat än ett exempel på hur det sociala förvränger revolutionen som längtan efter frihet.

Vad värre är så framstår processer som det socialas framväxt som naturkrafter. Feministiska teoretiker har visat hur Arendts framställning av framför allt det sociala är särskilt stel och ödesmättad i *On Revolution*. Honig påvisar hur den bild som Arendt ger av det socialas framväxt i sin revolutionsanalys kontrasterar mot bilden i det tidigare arbetet *Människans villkor*.³¹ Om *On Revolution* kännetecknas av en idealiserad och stelnad framställning, historiserar *Människans villkor* det socialas framväxt på sätt som får det att framstå som mindre ödesmättat. Idealiseringen blir särskilt problematisk när studieobjektet är revolutionen. Särskilt då gör sig nämligen det som Honig kallar »handlandets vägran« gällande.³² Även om Arendt har principiellt goda skäl för sin bedömning att fritt handlande bör höra hemma i offentligheten, respekterar handlandet inte en sådan inhägnad. Tvärtom tenderar det att utvecklas på ett sätt som leder till agonistiska brott mot ordningar och åtskillnader som tidigare framstått som naturgivna. Det gäller inte minst hur människor i revolutionära processer trots allt skapat rum

31. Arendt, *Människans villkor* (2017 [1958]).

32. Honig, »Mot en agonistisk feminism« (2017), s. 167.

för politisk handling i den privata sfären och därmed tillfälligt sprängt eller förskjutit gränserna för var vi kan finna offentligheter. Detta blir ännu tydligare i en artikel om Ungernrevolten 1956 som Arendt publicerade år 1958. I en längre passage om rådsorganiseringen skriver hon så här:

I alla händelser är det bättre om revolutions- och arbetarråden, även om de framträdde tillsammans, hålls isär, eftersom de förra i första hand var ett svar på politisk tyranni, medan de senare var en reaktion mot fackföreningar som inte representerade arbetarna utan kontrollerades av partiet.³³

Jag menar att detta är ett tydligt exempel på hur Arendt använder idealiserade begrepp på dömande sätt. Hon dömer på förhand ut en politisk potential i arbetarråden och ifrågasätter senare i texten om demokrati över huvud taget är möjlig i den ekonomiska sfären. Denna teoretiska låsning utesluter på förhand att en undersökning av förhållandet mellan de två rådsformerna skulle öppna för andra slutsatser. Fines

dialektik reproducerar detta problem genom att tränga undan snarare än släppa fram exempel på det agonistiska förhållandet mellan det privata, det offentliga och det sociala.

Det finns dock rikare typer av dialektik, som kan ta till vara de viktiga insikterna hos Fine och samtidigt röra sig bortom idealiseringen av politiken mot ett mer agonistiskt och öppet förhållningssätt. Ett centralt analysverktyg i en sådan dialektik är *abstraktion*. Med Marx egna ord börjar den dialektiska analysen i det »reella och konkreta«, nämligen verkligheten sådan den framträder för oss.³⁴ Men detta ska enligt Marx inte förväxlas med verkligheten själv, dess »väsen«: »all vetenskap vore [...] överflödig, om tingens »framträdelseform« och väsen direkt sammanföll«. ³⁵ Vetenskapens uppgift är att genom »abstraktionskraften« se förbi det som skenbart framstår som sant och verkligt och fånga »det väsentliga sambandet«. ³⁶ Marx diskuterar betydelsen av detta abstraherande på flera ställen i sina många arbeten, men utvecklar aldrig en sammanhållen metod. Denna uppgift har överlämnats till eftervärlden.

33. Arendt, »Totalitarian imperialism. Reflections on the Hungarian revolution«, i *The Journal of Politics* volym 20, nr 1 (1958), s. 29.

34. Karl Marx, »Grundrisse. Inledning« [1857–1858], i Sven-Eric Liedman (red.) *Grundrisse. Ett urval* (2010), s. 58.

35. Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*, tredje boken, *Den kapitalistiska produktions totalprocess* (1973 [1894]), s. 724.

36. Marx, »Förord till första upplagan« [1867], i *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*, första boken, *Kapitalets produktionsprocess* (2013), s. 3–6; Marx, »Ekonomisk-filosofiska manuskript från 1844«, i Karl Marx och Friedrich Engels, *Skrifter i urval. Filosofiska skrifter* (1978), s. 181.

I boken *Marx and the Politics of Abstraction* definierar sociologen Paul Paolucci abstraktion på följande sätt: »Kunskap är en produkt av praktik, observation, abstraktion och analys. Att abstrahera innebär att skära ut en del eller delar av verkligheten för att utveckla en förståelse av de relationer och processer som verkligheten utgörs av, en förståelse som låter den framträda på det sätt som den gör.«³⁷ För att man ska lyckas med detta krävs genomtänkta avvägningar. Marx menade att de klas-siska ekonomernas misstag i mångt och mycket berodde på deras alltför snäva, förhastade och »våldsamma« sätt att abstrahera.³⁸ Dessa misstag omfattar också förenklande former av dialektik, som enligt Fredric Jameson riskerar att fastna i en analys av »dualistiska motsat-ser« där motsättningen antas stå mellan två absoluta jämnstarka motpoler.³⁹ I sådana fall riskerar också den dialektiska metoden att återskapa samma stela ahistoriska kategorier som vid den idealiserade politiken i Roses bemärkelse.

En av dem som ägnat sig åt att utveckla en marxistisk dialektisk metod i allmänhet och former för abstraktion i synnerhet är statsvetaren Bertell Ollman. Denne menar att man bör skilja

mellan tre olika men samverkande typer av abstraktion – »utkikspunkt«, »generaliseringsnivå« och »utsträckning« – och att dessa tillsammans bidrar till att både fördjupa analysen och klargöra de inbördes relationerna i den totalitet som studeras.⁴⁰ Abstraktion av utkikspunkt handlar om att framlägga »ett perspektiv som färgar allt som faller i dess synfält, som skapar ordning, hierarki och prioritet, som fördelar värden, meningar och grader av relevans och gör gällande att delarna hänger samman på ett tydligt sätt«.⁴¹ Arendts arbete kan ur detta perspektiv ses som ett sätt att studera revolutionens historia baklänges. Genom abstraherandet av *nuet som utkikspunkt* kan det som ska förklaras fokuseras. Studien börjar i det reella och det konkreta, i detta fall revolutionens framträdelseformer. Det gäller alla de uttryck, paradoxer, framsteg och katastrofer som förknippas med begreppet revolution och inte minst det faktum att misslyckandena fått till följd att vi glömt vad hon kallar den revolutionära traditionens skatt. Ur detta perspektiv sökes, identifieras och sammanlänkas de »förutsättningar« och »förhandsvillkor« som är nödvändiga för att förklara vägen fram till detta nu.

37. Paul Paolucci, *Marx and the Politics of Abstraction* (2012), s. 17.

38. Marx, »Teorier om mervärdet« [1861–1863], i Karl Marx och Friedrich Engels, *Skrifter i urval. Ekonomiska skrifter* (1975), s. 222.

39. Fredric Jameson, »Three Names of the Dialectic«, i *Valances of the Dialectic* (2009), s. 18.

40. Bertell Ollman, *Dance of the Dialectic. Steps in Marx's Method* (2003), s. 63.

41. *Ibid.*, s. 100.

Vad som är relevant i historien bestäms alltså ur nuets perspektiv.

Arendt landar i att svaret på denna fråga finns i det moderna. Därför avgränsar hon studien genom att ringa in vad som enligt hennes mening är specifikt modernt med revolutionen, nämligen den nya börjans patos. Detta kan, med Ollmans terminologi, förstås som en abstraktion av »generaliseringsnivå«. När Arendt argumenterar för att revolutionen är ett modernt fenomen betyder detta att begreppet inte ska studeras isolerat på alltför konkret nivå (till exempel enskilda moderna revolutioner) eller analyseras alltför abstrakt (till exempel omfatta alla klassamhällen). För att förstå innebörden av revolution så som begreppet används i dag bör analysen ligga på det moderna samhällets generaliseringsnivå. I analysen växlar Arendt visserligen till konkreta nivåer, såsom historiskt specifika förhållanden i 1700-talets Frankrike eller 1950-talets Ungern, men dessa förstås hela tiden som integrerade uttryck för den moderna revolutionära traditionen.

Ollmans begrepp om generaliseringsnivå gör oss dock uppmärksamma på Arendts bristande konsekvens på denna punkt. Hon historiserar revolutionen som modernt fenomen, men gör inte motsvarande historisering av begrepp som det offentliga, det privata

och det sociala. Dessa upphöjs i stället till allmänna begrepp, vilka framstår mer som naturkrafter än som föränderliga aspekter av specifika samhällsformationer. Ett centralt mål för en marxistisk dialektisk läsning av Arendts revolutionsanalys blir därmed att också historisera förhållandet mellan det ekonomiska, det politiska och det sociala.

Detta kan vi göra genom att vidga abstraktionen av utsträckning, det vill säga vilka sociala relationer som ingår i analysen.⁴² Arendt gör en skarp distinktion mellan ekonomi och politik. Hon gör detta för att framhäva en av sina viktigaste idéer, nämligen att ekonomi och politik *bör* vara åtskilda och kritisera det sociala som upplöser gränsen dem emellan och reducerar politik till en fråga om administration.

Författaren Mary McCarthy, som var nära vän med Arendt, utpekade med en skarp retorisk fråga ett stort problem med denna hållning. Om nu det politiska inte ska uppehålla sig vid frågor av social karaktär, vad finns då kvar?⁴³ För kring vad kretsar samhälleliga strider i det moderna om inte kring ekonomiska frågor? En marxistisk dialektisk läsning tar ett steg tillbaka och väcker frågan om varför det sociala ständigt tränger in i politikens centrum. För att kunna svara på den frågan måste vi söka oss utanför den politiska sfären och förstå grundvalarna för det moderna

42. Ibid., s. 99.

43. Benhabib, »The art of making and subverting distinctions« (2003), s. 155.

samhällets reproduktion, nämligen det kapitalistiska systemets logik. Vi måste rikta strålkastarljuset mot andra relationer än den mellan styrande och styrda. I centrum står den mellan lönearbete och kapital eftersom denna fångar existensvillkoret för det kapitalistiska systemet, nämligen säkrandet av den privata äganderätten och reproduktionen av arbetskraft. Ur detta perspektiv framstår det som självklart att politiken ständigt hotar att reduceras till just en fråga om ekonomisk administration, där samhällets mål tas för givna.

Men denna tendens är inte allena-rådande. Systemets beroende av arbetskraft och arbete i den produktiva och reproduktiva sfären ger potentiell makt åt de arbetande genom den kraft som ligger i arbetsvägran. Arbetarrörelsen och den feministiska rörelsen kan visserligen använda denna potentiella makt för att endast kämpa för jämnare fördelning av resurser. Då driver klasskampen på den offentliga sfärens utarmning genom att få politiken att alltmer handla om vem som bäst kan minska massornas lidande. Men rörelser kan också använda den potentiella makten för att utmana eller stöpa om det sociala. Genom organisering kan rörelser skapa förutsättningar för nya politiska subjekt, som kan skapa rum för frihet där politik uppstår, om än tillfälligt, inom det sociala. Om den Arendt som träder fram i *On Revolu-*

tion kategoriskt förlägger vissa frågor till det sociala, ger en sådan läsning vid handen att svaret på frågan om vad som är politiskt och ej är under ständig (om)förhandling och inte givet.

Jag vill hävda att öppenheten i Ollmans dialektiska metod handlar om att han insisterar på att en analys av något så komplext som revolution kräver flera abstraktioner och att dessa inte ska betraktas isolerade från varandra. Medan Fine dröjer kvar i sin abstraktion av utvecklingssteg, intresserar sig den marxistiska dialektiken för vad som händer när denna abstraktion sammanlänkas med andra typer. I *Grundrisse* skriver Marx att det sista steget består i att konstruera en ny helhetssyn genom en »reproduktion av det konkreta på tänkandets väg«.44 Detta resultat är enligt Marx sannare än det verklig-hetens framträdande som vi ställdes inför i början av analysen. Detta sammanhänger med att abstraktionerna hjälper oss att få syn på hur de förhållanden vi tar för givna har en historia. Det sammanhänger också med att de har gett oss en djupare förståelse av de motsättningar som den rådande ordningen består av och som driver på dess förändringar. Sist men inte minst sammanhänger det med att vi genom sammanlänkandet kan få en djupare förståelse av orsaken till att vissa motsättningar och logiker är kraftfullare än andra och därför framstår som »en

---

44. Marx, »Grundrisse. Inledning« (2010), s. 59.

andra natur« bortom vår kontroll. Det gör inte den rådande ordningen mindre verklig eller tvingande, men det påminner om att den har både en början och ett slut.

Avslutning

Arendt är och förblir en nyckeltänkare i det samhällsteoretiska arbetet med att förstå fenomen som det moderna och revolutionen. Hennes distinktion mellan frigörelse och frihet utgör en viktig påminnelse om att jämlikhet och radikal omfördelning inte är tillräckliga villkor för en revolution. En revolution handlar om att skapa radikalt nya sätt för människor att delta i samhällslivet, så att de kan träda fram som fullvärdiga politiska subjekt. Revolutionära rörelser måste konsekvent hålla fast vid detta mål, de måste minnas att revolutionen har sin upprinnelse i en längtan efter frihet. I annat fall riskerar den att urarta och skapa ytterligare ett historiskt exempel på ett samhälle som skiljer styrande från styrda.

Med dialektikens terminologi lyckas Arendt gräva fram dessa insikter genom att abstrahera det politiska. På så vis utkristalliseras de grundförutsättningar för politiken som ekonomistiska teo-

rier tenderar att osynliggöra. Men om analysen stannar där idealiseras det politiska. Det är först när denna abstraktion sammanlänkas i en rekonstruktion av det konkreta på tänkandets väg som vi ser att det politiska är en integrerad del av en totalitet, där kapitalets logik – principen om självförmerande värde – är överordnad. När vi inser att den rådande ordningen är kapitalistisk blir den centrala uppgiften att förstå hur de återkommande problem som kännetecknar det moderna samhället – såsom förhållandet mellan politik och ekonomi, stat och civilt samhälle och privat och offentligt – inte är eviga utan historiskt betingade. Genom att förstå det politiska som relativt självständigt men trots allt underordnat och meddraget i kapitalismens utveckling kan vi vinna en djupare förståelse inte bara av spänningar och konflikter utan också av kraven på och förhoppningarna om en ny början, vilka ligger latent i det moderna. I en ordning där det politiska *bör vara* men inte *är* bestämmande för samhällsutvecklingen uppstår frustrationer, idéer och handlingar som kan få politik att uppstå på överraskande platser och därmed pekar mot en ny början bortom det bestående.